

Pași spre cultură

Regele citește (Despre lecturile lui Carol I)

de Vasile Docea

Cititorul ecvestru

Citea și scria stând în picioare, la un pupitru înalt, așezându-se uneori pe o șa. Obiceiul îl dobândise în prima tinerețe, în anii studiilor militare făcute la Berlin, când lua sistematic lecții de călărie. Consemnată ca un soi de curiozitate de cei care l-au cunoscut, postura de cititor ecvestru relevă o anumită disciplină, regăsibilă, de altfel, în mai toate preocupările sale. Dar oricât de interesantă ar fi această temă, nu de disciplina regelui doresc să mă ocup aici, ci de lecturile sale. Universul său livresc este o cale de acces spre cunoașterea profilului său cultural și politic. Într-o anumită măsură, suntem ce citim.

Cunoștea foarte bine importanța cărților, motiv pentru care a făcut multe donații Academiei Române și să dispună, prin testament, alocarea sumei de șaiszeci de mii de lei pentru achiziționarea de cărți.¹ Citea în limba germană, limbă în care fusese educat, dar și în română, pe care o învățase cu August Treboniu Laurian, în primii ani după venirea în țară. Citea de asemenea în franceză și engleză, limbi pe care începuse să le studieze încă de copil. Tot atunci a luat și lecții de latină, câțiva ani la rând².

În jurnalul său, regele Carol I al României (1839-1914, Început din 1866, rege din 1881) folosește adesea verbul *a citi*. La fel, *a scrie*, deși cu o frecvență ceva mai scăzută. Expresia “am citit” apare, în medie, de 50 de ori în fiecare an. Iar aceasta privește alte lecturi decât cele ale scrisorilor sau actelor oficiale. Uneori, mai rar, se întâmplă să îi citească altcineva. Regina Elisabeta, de exemplu. Astfel de scene se petrec mai ales atunci când regele e bolnav. Așa s-a întâmplat pe la începutul anului 1883, când o durere puternică de cap l-a imobilizat în pat. Nefiind el însuși în stare, i-a citit soția³. Alteori este vizitat de diferiți autori, români sau străini, care îi citesc din lucrările lor: A. D. Xenopol, Grigore Tocilescu, Mite Kremnitz, Felix Bamberg etc. Lectura în grup, la palat, este frecventă, dar e practică mai ales în cercul literar al reginei, care le citește din propria creație literară chiar și capetelor încoronate aflate în vizită la București sau la

Sinaia. La acele ședințe de lectură regele nu participa decât foarte rar.

Însemnările din jurnal sunt laconice, însă frecvența cu care monarhul își consemnează lecturile mă îndreptățește să formulez două observații. Prima: cantitativ, regele citea mult. A doua: el acorda lecturii o importanță foarte mare. Aproape la fel de mare ca atenția acordată meselor zilnice, conversațiilor sau vremii, a cărei stare o consemnează constant. Pentru Carol I, cititul era cel puțin la fel de important ca guvernarea.

Învățăturile bunicului

Unul din numeroasele volume care aparțin și astăzi bibliotecii castelului din Sigmaringen, în Germania, poartă titlul *Părerii și sfaturi despre viață, cu privire specială asupra stării și profesiei*. Autorul cărții, publicată în 1831, este principele Karl de Hohenzollern Sigmaringen⁴, bunicul patern al regelui Carol I. Născut în 1785, bunicul regelui nostru a domnit asupra principatului de la Sigmaringen din 1831 până în 1848. Era un monarh de modă veche, cu vederi absolutiste, apropiat de modelul despotului luminat din secolul al XVIII-lea. Motiv pentru care, în 1848, a intrat în conflict cu supușii contaminați de ideile democratice și a trebuit să abdice în favoarea fiului său, Karl Anton. Propria familie și-o guverna în aceeași manieră. Regelui Carol I, copil în acele vremuri, i-a rămas întipărită în memorie imaginea autoritară a bunicului, pe care o redă ca atare în memoriile sale: “în castelul Sigmaringen stăpâna despotismul patriarhal, căci principele era absolutist într-o formă extremă și, în ciuda iubirii fierbinți care îi unea pe toți, tradiția încorseta viața și făcea din disciplina de familie cel mai important dintre toate lucrurile. Se purtau încă vechile obiceiuri, conform cărora părinții își vorbeau cu “Dumneavoastră” și purtarea curtenitoare excludea simplitatea naturală, încălcarea etichetei fiind socotită drept cea mai gravă abatere!”⁵. Nu era lipsit de cultură, iar în tinerețe studiasse

¹ Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române. Repere cronologice*, București, Editura Academiei, 1992, p. 138.

² Arhivele Naționale ale României București (în continuare: ANR), Fond Casa Regală, dos. 26/1893, f. 8v.-9.

³ Regele Carol I al României, *Jurnal*, vol. I, 1881-1887, p. , însemnările din zilele de 4, 5, 6 februarie și 6 martie 1883.

⁴ *Ansichten und Anleitungen über das Leben mit besonderer Berücksichtigung auf Stand und Beruf* von Karl zu Hohenzollern Sigmaringen, Stuttgart, Hoffman, 1831, 136 p. Cartea a fost descrisă și de K. Th. Zingeler, *Goldene Worte im Munde eines Fürsten*, în “Deutsche Revue”, Stuttgart/Leipzig, an. 35, 1910, tom. I, p. 112-115, care a aflat că ea a fost publicată “într-un tiraj extrem de mic”. Observația lui Zingeler confirmă ideea că bătrânul principe Karl și-a destinat cartea doar uzului membrilor familiei.

⁵ *Aus dem Leben König Karls von Rumänien. Aufzeichnungen eines Augenzeugen*, vol. I, Stuttgart, 1894, p. XIII – XIV.

dreptul la universitățile din Landshut și Viena. Am putea spune că a și călătorit mult, prin Franța, Spania și Peninsula Italică, dacă verbul *a călători* s-ar potrivea participării sale, ca tânăr ofițer, la campaniile lui Napoleon.

Cartea de care vorbeam este o culegere de sentințe, unele comentate, altele, nu, adunate de principele Karl fie din lecturile sale, fie din propria-i experiență de viață. Iată câteva exemple:

“Omul trebuie pus într-o funcție și nu funcția făcută pentru el”.

“În ce privește împărtășirea unor secrete, să nu crezi niciodată că ești suficient de atent; căci adesea ajungem la mâna acelor persoane, cărora le-am încredințat secretele”.

“Cel mai periculos prieten e acela care te laudă în public”.

“Înclinația spre a contrazice este neplăcută, însă e de prost-gust să accepți opiniile tuturor”.

“În tinerețe, pentru a te forma, trebuie să ascuți. Pentru un tânăr este o mare calitate să știe să observe în tăcere, mai ales atunci când vorbește altcineva”.

“Limbușia este o povară greu de vindecat”.

“E bine de știut că oamenii răi nu sunt incapabili de a face fapte bune”.

“A pune pasiunea mai presus de rațiune înseamnă a face o mare greșală”.

“Vorbele blânde dezarmează mânia, pe când acelea pline de grosolanie sau amărăciune pot transforma, ele singure, blândetea în furie”.

“Nu trebuie să te bucuri de lucruri ieftine; frivolitățile plac doar celor cu gusturi îndoielnice”.

Această carte, din care, dincolo de elitismul nobiliar și de multe banalități, transpare pragmatismul epocii post-napoleoniene, dar și ideea de sorginte iluministă, că politica trebuie să fie guvernată de morală, a jucat rolul de manual formativ al mai multor generații de prinți din casa Hohenzollern. Autorul ei i-a dăruit-o fiului, principelui Karl Anton, în 1835, la împlinirea majoratului, adică a vârstei de 20 de ani⁶. Regele Carol I a citit-o și el, probabil la o vârstă mai tânără decât o făcuse tatăl său. Peste alte două generații, în 1936, lucrarea avea să fie retipărită, în facsimil, de principele titular pe-atunci la Sigmaringen, Friedrich, strănepotul de frate al regelui nostru. Întreaga poveste este, de fapt, reluarea unui model educațional prezent din Evul Mediu până în secolul al XIX-lea, pe care îl regăsim la multe curți europene, în Anglia, Franța, Peninsula Italică, spațiul german și chiar în Muntenia. Cărțile de învățătură *ad usum delphini* produse de membri ai familiilor domnitoare sau de apropiați ai acestora sunt un stereotip cultural european.

De la istoria familiei la cea universală

Din educația oricărui prinț face parte și însușirea de către acesta a istoriei propriiei familii. Deloc diferit s-au petrecut lucrurile cu educația lui Carol I. Tatăl său s-a preocupat în mod special de acest lucru și a formulat-o cât se poate de explicit de câte ori a avut ocazia. „Numele *Hohenzollern* este un nume de onoare, de care el, cu modestă rețineră, trebuie să rămână întotdeauna conștient”⁷, îl instruia principele Karl Anton pe unul dintre educatorii fiului său, când prințul împlinea vârsta de 18 ani.

Dintre cărțile despre istoria Hohenzollernilor, existente în epocă, știm cu siguranță că a citit măcar una. Ea a fost scrisă de primul guvernor al lui Carol și se numește *Istoria Hohenzollernilor în Evul Mediu*⁸. Citirea în franceză, limbă în care a fost scrisă cartea, nu ridica nici un fel de probleme pentru Carol I, care începuse să o studieze încă de copil. Autorul, Georg Schaefer, este chiar guvernorul tânărului prinț, cel care i-a coordonat educația începând cu vârsta de 10 ani. I-a fost încredințată această misiune pentru că vorbea bine limba franceză și pentru că era un spirit liberal⁹. Studiase istoria la Universitatea din Mainz și obținuse, la Paris, titlul de doctor în istorie¹⁰. Cartea sa este ceea ce s-ar putea numi o „istorie oficială” a familiei. Schaefer preia destul de naiv legendele despre începuturile neamului, însă, în rest, reconstituirea istoriei primilor conți de Zollern o face pe baza documentelor, fără a excela, însă,

⁶ K. Th. Zingeler, *op. cit.*, p. 112.

⁷ „Der Name *Hohenzollern* ist ein Ehrenname, dessen er sich stets in bescheidener Zurückhaltung bewußt bleiben muß”. Karl Anton către von Hagens, Düsseldorf, 11 aprilie 1857. ANR, Fond Casa regală, Carol I. Personale, dos. 1/1, f. 36.

⁸ *Histoire de Hohenzollern au Moyen Age*, par Georges Schaefer, docteur en Philosophie, conseiller de cour et chevalier de l'ordre de Hohenzollern, Paris, Librairie de firmin Didot frères, fils et C-ie, 1859.

⁹ *Aus dem Leben König Karls ...*, I, p. XX – XXI.

¹⁰ Franz Neubert (ed.), *Deutsches Zeitgenossen-Lexikon*, 1905, p. 428.

în exersarea spiritului critic. Pe scurt, o carte pe placul familiei, al cărei angajat era.

O riginea și apartenența la o anumită familie erau principalele argumente invocate de casele nobiliare în general, de cele princiare în special, în scopul susținerii drepturilor și prerogativelor. Exista și o ramură a științei dreptului care se ocupa de problema prerogativelor: dreptul princiar privat. În timpul unicului semestru de studii la Universitatea din Bonn, în 1862, Carol a studiat această disciplină. A luat lecții private, de patru ori pe săptămână, cu Hermann Hüffer, care preda istoria dreptului, pe-atunci doar ca profesor extraordinar, la Universitate¹¹. În memoriile sale, publicate postum, Hüffer își amintește că, „pe 12 mai am primit vizita prințului Carol de Hohenzollern. Dorea un curs de drept constituțional german, ceea ce m-a condus apoi la el de patru ori pe săptămână. Nimeni nu bănuia pe-atunci ce poziție importantă avea să ocupe mai târziu. Se străduia foarte mult să învețe și pentru orice sugestie își exprima recunoștința într-un mod foarte plăcut”.¹² La sfârșitul semestrului, prințul i-a dăruit profesorului un exemplar al cărții lui Georg Schaefer despre istoria Hohenzollernilor. A rămas în corespondență cu profesorul, care avea să-i trimită cărțile sale de istorie a relațiilor internaționale din vremea revoluției franceze¹³.

Cărțile istoricului Franz Wilhelm Kampschulte (1831-1872) îi erau de asemenea familiare. Îi ascultase prelegerile despre istoria secolelor al XVI-lea și al XVII-lea la Universitatea din Bonn în același semestru din 1862¹⁴. Kampschulte era un istoric catolic specializat în Renaștere și Reformă. Deja îi apăruseră cele două volume ale lucrării sale despre Universitatea din Erfurt în perioada Umanismului și a Reformei¹⁵, o operă fundamentală pentru cunoașterea Umanismului în spațiul german, mult apreciată de contemporani¹⁶. Carol le cunoștea, fără îndoială. Este foarte probabil să fi citit apoi și biografia lui Jean Calvin, publicată mai târziu¹⁷.

Lecturile și prelegerile oarecum speciale de la Universitatea din Bonn nu veneau pe un teren gol. Încă din timpul studiilor militare cumpăra multe cărți și citea mai ales istorie. Începuse cu sinteza de istorie universală a lui Georg Weber¹⁸, o lucrare destul de răspândită în epocă. Guvernorul von Hagens o considera

„scheletică”, prea generală¹⁹, motiv pentru care îl orientează spre lecturi sistematice din cele patru volume de *Istorie a Antichității* de Maximilian Duncker, proaspăt apărută²⁰, și din cele 19 volume de *Istorie universală* a lui Friedrich Christoph Schlosser²¹.

Citește multă istorie și după venirea în România. Uneori își notează titlurile sau temele în jurnal. În 6 martie/22 februarie 1881, de exemplu, crede că e demn de consemnat că: „Seara citit despre Carol al XII-lea al Suediei, studiat harta Peninsulei Balcanice”²². Poate să fie vorba, aici, de Istoria lui Carol al XII-lea a lui Voltaire. O nouă ediție a acesteia apăruse în 1871, sub îngrijirea lui E. Brochard-Dauteuille, care a introdus multe note explicative istorice și geografice, dar și o hartă a Europei Centrale²³. Altădată notează: „Citit până la ora 11, istorie rusă, viața și faptele împărătesei Ecaterina”²⁴. Nu știm, în acest caz, dacă e vorba de memoriile împărătesei Ecaterina a II-a, publicate în 1859 de Alexander Herzen, sau de o lucrare de istorie a Rusiei.

După venirea în România, se interesează în mod serios de istoria românilor. Cunoștea lucrările lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, pe care îl stimulează să realizeze, sub patronajul Academiei Române, *Etimologicum Magnum Romaniae*, operă pe care o și finanțează parțial²⁵. A. D. Xenopol îi citește el însuși din *Istoria Românilor în Dacia Traiană*, așa cum notează regele în jurnal sub data de 18 decembrie 1887²⁶. Probabil Xenopol i-a citit din manuscrisul lucrării, căci cele șase volume ale monumentalei istorii aveau să apară în anii 1888-1893. Grigore Tocilescu îi citește, în 15 octombrie 1886, un text despre biserica de la Curtea de Argeș²⁷. Publicistul și diplomatul german Felix Bamberg, aflat în vizită la București în 1885, îi citește și el regelui și cumnatului acestuia, Wilhelm de Wied, în 28 octombrie. Din nou, Carol I nu ne spune ce, dar probabil lectura era din lucrarea încă netipărită a lui Bamberg despre istoria problemei orientale de la Războiul Crimeii (1853-1856) până la Congresul de Pace de la Berlin (1878). Cartea, care conține multe referiri la România (domnia lui Cuza, alegerea lui Carol I ca domn,

¹⁹ Von Hagens către Karl Anton, Berlin, 1 iunie 1857. ANR, Fond Regele Carol I. Personale, I/1, f. 49.

²⁰ Maximilian Duncker, *Geschichte des Alterthums*, vol. I-IV, Berlin-Leipzig, Duncker & Humblot, 1852-1857.

²¹ Friedrich Christoph Schlosser, *Weltgeschichte für das deutsche Volk*, vol. I-XIX, Frankfurt, 1844-57.

²² Carol I al României, *Jurnal*, vol. I, 1881-1887, stabilirea textului, traducerea din limba germană, studiu introductiv și note de Vasile Docea, Iași, Polirom, 2007, p. 53.

²³ Voltaire, *Histoire de Charles XII*, publiée avec une carte de l'Europe centrale des notes littéraires et des éclaircissements historique et géographiques par E. Brochard-Dauteuille, Paris, Hachette, 1871.

²⁴ Carol I al României, *Jurnal*, vol. I, p. 423. Însemnare din 16/28 februarie 1886, duminică, București.

²⁵ Vasile Docea, *Carol I și Academia Română*, în „Anuarul Institutului de istorie A. D. Xenopol”, Iași, XXXIII, 1996, p. 209-216.

²⁶ Carol I al României, *Jurnal*, I, p. 537.

²⁷ *Ibidem*, I, p. 464.

¹¹ ANR, Fond Regele Carol I. Personale, I/1, Bl. 159.

¹² Hermann Hüffer, *Lebenserinnerungen*, herausgegeben von Ernst Sieper, Berlin, 1914, p. 121.

¹³ Hermann Hüffer, *Diplomatische Verhandlungen aus der Zeit der französischen Revolution*, vol. I-IV, Bonn, Verlag A. Marcus, 1868-1879.

¹⁴ ANR, Fond Regele Carol I. Personale, I/1, Bl. 159.

¹⁵ Wilhelm Kampschulte, *Die Universität Erfurt in ihrem Verhältnisse zu dem Humanismus und der Reformation. Aus den Quellen dargestellt*, vol. I-II, Trier, 1858-1860.

¹⁶ Konrad Repgen, *Kampschulte, Franz Wilhelm*, în *Neue Deutsche Biographie*, vol. 11, 1977, p. 94-95.

¹⁷ Franz Wilhelm Kampschulte, *Johann Calvin*, vol. I-II, Leipzig, Duncker & Humblot, 1869-1899.

¹⁸ Georg Weber, *Weltgeschichte in übersichtlicher Darstellung*, Leipzig 1851.

războiul ruso-româno-turc etc.), avea să apară în 1888²⁸.

Această temă a războiului turco-româno-rus din 1877-1878, care avea pentru Carol caracterul de istorie recentă, îl pasiona în mod special. Participase activ la ostilități, în calitate de comandant al armatelor române și ruse de la Plevna. Avea, deci, un motiv personal să urmărească felul în care istoricii îi prezentau faptele. Avea însă și un interes care îl depășea pe cel personal și el ținea de felul în care erau prezentate rolul României în război, poziția țării în afacerile europene și nu în ultimul rând relațiile complicate cu Rusia după încheierea conflictului. Primește de peste tot cărți despre război. În martie 1879, de exemplu, îi scrie surorii sale Maria, căsătorită cu Philipp de Flandra, că tocmai a primit o carte scrisă de un căpitan belgian, Fisch, profesor la Școala Militară din Bruxelles²⁹. Cartea îi place, deoarece, crede el, înfățișează adevărul despre rolul armatei române, nu așa cum au făcut „scriitorii militari germani”, care, atunci când nu ignoră armata română, o prezintă ca o simplă parte a armatei ruse.

²⁸ Felix Bamberg, *Geschichte der orientalischen Angelegenheit im Zeitraume des Pariser und des Berliner Friedens*, Berlin, G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung. Cartea nu e datată, însă pe verso-ul paginii de titlu poartă înscrispția: „Începutul culesului la 16 ianuarie 1888“.

²⁹ Carol I, *Correspondența personală (1878-1912)*, ediție de Sorin Cristescu, București, Editura Tritonic, 2005, p. 67. E vorba de cartea semnată de M. M. Fisch, *Guerre d'Orient 1877-78: coopération de l'armée roumaine en Bulgarie*, Bruxelles-Leipzig –Londres, Spineux & Cie. ; Paris, J. Dumaine; Rome, L. Loescher & Cie, 1879.

Urmărea, așadar, atent, tot ce se publica în legătură cu această temă, iar uneori îi ajuta el însuși, cu informații, pe autorii care se ocupau de istoria conflictului. Felix Bamberg, a cărui carte am amintit-o mai sus și din care îi citea regelui în 1885, îl vizitase și înainte pe regele Carol I, pentru a se informa în legătură cu problemele abordate în lucrare. Regele chiar notează în jurnal, pe 7 iunie 1882, că i-a dictat lui Bamberg notițe despre războiul din 1877-1878³⁰. Teodor Văcărescu, militar și diplomat, îi citește de nu mai puțin de opt ori, în perioada 27 mai 1886 - 16 mai 1887, din cele două volume ale lucrării sale *Luptele românilor în rezelul din 1877-1878*, apărută în anii 1886-1887³¹. Frecvența acestor lecturi în fața regelui ne duce cu gândul la un fel de verificare de către rege a textului, înainte ca acesta să fie publicat.

Istoria românilor o cunoștea nu doar din reconstituirile făcute de istorici, ci din sursele pe care istoricii înșiși le utilizau. Uneori analizează și comentează el însuși aceste surse, așa cum a făcut-o în ședința din 13 martie 1900 a Academiei Române. Regele a donat Academiei manuscrisul, pe-atunci inedit, al lucrării lui d'Hauterive, *Mémoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie*. Cu acea ocazie, a ținut o comunicare, în care a vorbit despre împrejurările în care a intrat în posesia scrierii, despre personalitatea autorului și epoca pe care o descrie³².

Același interes pentru istoria mai veche sau cea recentă se manifestă prin lectura memoriilor și corespondenței diferitelor personaje istorice. Citește volumele de corespondență a regelui Friedrich al II-lea al Prusiei, pe care le donează apoi Academiei Române pe măsură ce se publică la Berlin³³. Citește memoriile contelui von Beust, fost ministru de externe și cancelar al Austriei, în chiar anul apariției acestora (1887)³⁴. Beust fusese un mare inamic al lui Bismarck, mai ales în privința politicii acestuia de unificare politică prin forță a spațiului german. A fost, de asemenea, unul dintre artizanii compromisului ungaro-austriac de la 1867. Personalitate politică de orientare conservatoare, contele von Beust trecuse prin multe, cunoscuse toate capetele încoronate, fusese inițiat în toate secretele diplomației europene și participase la luarea unor decizii politice majore, care au marcat istoria secolului al XIX-lea.

³⁰ Carol I al României, *Jurnal*, I, p. 153

³¹ *Ibidem, passim*.

³² „Analele Academiei Române. Dezbateri“, Seria a II-a, tomul XXII (1899 – 1900), p. 175 – 176. Memoriul lui d'Hauterive avea să fie publicat mai târziu, sub titlul *Mémoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie présenté à SAS le Prince Alexandre Ipsylanti, Hospodar Régnant en 1787, par l'Abbé Comte de Hauterive de l'Ordre de l'Oratoire, Membre de l'Institut de France, secrétaire du Prince de Moldavie Alexandre Ipsylanti*, București, Ins. de Arte Grafice Carol Göbl, S-sor Ion St. Rasidescu, 1901, 272 p. Volumul conține și cuvântarea regelui din 13 martie 1900.

³³ „Analele Academiei Române. Dezbateri“, Seria a II-a, tomul XXVI (1903 – 1904), p. 61; tomul XXIX (1906 – 1907), p. 53.

³⁴ Carol I al României, *Jurnal*, I, p. 481. Însemnare din 18 ianuarie 1887. E vorba de lucrarea memorialistică a lui Friedrich Ferdinand von Beust, *Aus drei Viertel-Jahrhunderten*, vol. I-II, Stuttgart, 1887.

Memoriile sale, publicate la un an după moarte, erau așteptate de întreaga lume politică europeană. Înțelegem de aici interesul cu care le-a citit regele Carol însuși. Desigur, lista lecturilor sale memorialistice era mult mai lungă.

Soldatul care iubește arta ...

Printre donațiile făcute de regele Carol I Academiei Române se numără un album de artă semnat de Auguste Demmin³⁵. Regele era un mare iubitor de artă și un pasionat colecționar. De câte ori călătorea în străinătate, vizita muzeele și zăbovea prin galerii și anticariate. Avea, de asemenea, persoane care îi furnizau informații despre vânzările de obiecte de artă și care uneori făceau achiziții pentru el.

Deși avea o educație militară destul de solidă, obținută atât prin lecții private, cât și la Școala de Artilerie din Berlin, se simțea atras de artă și literatură, domenii în care cunoștințele sale și gustul se aflau cu mult peste cele ale unui amator. Pasiunea pentru artă începuse să-i încurajeze educatorul Georg Schaefer, de care am amintit mai sus și care l-a însoțit pe tânărul prinț într-o călătorie prin Italia când acesta avea vârsta de 17 ani. Următorul său guvernor, căpitanul von Hagens, care i-a coordonat studiile militare la Școala de Artilerie de la Berlin, îi scria tatălui prințului că acesta „răsfoiește adesea albume cu valoroase opere de artă”, dar că o face în grabă, destul de superficial, și că obișnuiește să cumpere diferite cărți și sculpturi³⁶. Între albumele „răsfoite” atunci știm sigur că se numărau atlasele de artă *Denkmäler der Kunst (Monumente de artă)*³⁷, o serie ilustrată, în patru volume, publicată în anii '50 ai secolului al XIX-lea de Ernst Guhl și Wilhelm Lübke³⁸. Un fel de *bestseller* al epocii.

Încheierea studiilor militare a adus și o relaxare a programului tânărului prinț. Nu mai era nevoit să urmeze cursurile aparținând unui mare număr de științe exacte (matematică, chimie, fizică, topografie etc.), care îi încărcaseră programul la Școala de Artilerie. La Universitatea din Bonn, în 1862, își alege singur cursurile. Între ele, câte patru prelegeri săptămânale de istoria culturii în Evul Mediu la Universitate și câte două prelegeri private de istoria artei, având ca temă principală școala de pictură din Köln. Ambele, cu profesorul Anton Springer (1825-1891), unul dintre cei mai renumiți istorici de artă germani din a doua jumătate a secolului al XIX-lea³⁹.

Anton Springer a fost unul dintre primii istorici de artă care au transformat această disciplină într-una științifică. A combătut abordările speculative despre artă și a considerat că istoria artei trebuie tratată ca un subdomeniu al istoriei, văzută la rândul ei ca o știință⁴⁰. În acel an, în care l-a cunoscut prințul Carol, Springer era deja autorul unor importante lucrări de istorie a artei. În 1854 publicase o carte despre *Arhitectura Evului Mediu creștin*⁴¹, în 1855 un *Manual de istoria artei*⁴², în 1857 *Artele vizuale în dezvoltarea lor istorică*⁴³, în 1858 *Istoria artelor vizuale în secolul al XIX-lea*⁴⁴. Cel puțin o parte din aceste cărți trebuie să fi fost citite de studentul Carol. Mai mult chiar, Carol a făcut câteva excursii pe la bisericile medievale de pe valea Rinului împreună cu profesorul său, în căutarea picturilor religioase și a altarelor medievale sculptate⁴⁵. Am toate motivele să cred ca i-a citit și cărțile apărute ulterior, deoarece legăturile dintre cei doi au continuat și după încheierea de către Carol a semestrului său universitar. Anton Springer era în bune relații cu familia princiară de Wied, familia reginei Elisabeta, care locuia în apropiere de Bonn, la Neuwied. În volumul său de memorii, profesorul consemnează chiar vizita pe care a făcut-o la Sinaia și la București în 1871, când a însoțit-o pe principesa de Wied, mama reginei Elisabeta, în călătoria pe care aceasta a făcut-o în România⁴⁶. A stat mai multe săptămâni aici, timp în care s-a intersectat aproape zilnic cu principele.

... și literatura

Citea și multă literatură, de toate felurile, de la însemnări de călătorie la romane și poezii. Gustul pentru literatura de călătorie pare să-i fi deschis ducele Bernhard de Saxa-Weimar-Eisenach (1792-1862), cu care se înrudea. În memoriile sale, Carol I consemnează că, în copilărie, familia sa era vizitată adesea de unchiul Bernhard, ale cărui povestiri i-au stimulat fantezia⁴⁷. Acesta călătorise în aproape toate colțurile lumii, din America, în anii 1825-1826, până în Java, unde a fost guvernator în serviciul Olandei în anii 1848-1853. Deși nu notează acest lucru, este cât se poate de probabil ca regele să-i fi citit cele două volume ale însemnărilor de călătorie în America de Nord, publicate în 1828⁴⁸.

⁴⁰ Paul Clemen, „Springer, Anton”, în *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 35, 1893, p. 315-317.

⁴¹ Anton Springer, *Die Baukunst der christlichen Mittelalters*, Bonn, Henry&Cohen, 1854.

⁴² *Idem*, *Handbuch der Kunstgeschichte zum Gebrauche für Künstler und Studierende und als Führer auf der Reise*, Stuttgart, Rieger, 1855.

⁴³ *Idem*, *Die bildenden Künste in ihrer weltgeschichtlichen Entwicklung*, Praga, Ehrlich, 1857.

⁴⁴ *Idem*, *Geschichte der bildenden Künste im neunzehnten Jahrhundert*, Leipzig, Brockhaus, 1858.

⁴⁵ *Aus dem Leben König Karls ...*, I, p.

⁴⁶ Anton Springer, *Aus meinem Leben*, Berlin, G. Grot'sche Verlagsbuchhandlung, 1892, p. 281-288.

⁴⁷ *Aus dem Leben König Karls ...*, I, p. XVI.

⁴⁸ *Reise Sr. Hoheit des Herzogs zu Sachsen-Weimar-Eisenach durch Nord-Amerika in den Jahren 1825 und 1826*, vol. I-II, herausgegeben von Heinrich Luden, Weimar, 1828.

³⁵ Auguste Demmin, *Histoire de la Céramique en planches photographiques inalterables avec texte explicatif*, vol. I-II, Paris, 1875 ; cf. „Analele Academiei Române. Dezbateri”, Seria a II-a, tomul XI (1878 – 1879), p. 227 și 233.

³⁶ Von Hagens către Karl Anton, Berlin, 1 iunie 1857. ANR, Fond Regele Carol I. Personale, I/1, f. 45-46.

³⁷ *Loc. cit.*, f. 47-48.

³⁸ Ernst Guhl, Wilhelm Lübke, *Denkmäler der Kunst*, vol I-IV, Stuttgart, Ebner&Seubert, 1851-1856.

³⁹ Carol către fratele său Anton, Bonn, 6 iunie 1862. ANR, Fond Regele Carol I. Personale, V-D/273, f.1.

În timpul semestrului universitar de la Bonn, în 1862, prințul Carol începe chiar să studieze literatura în mod sistematic. Își alege un curs de istoria literaturii franceze în secolul al XVII-lea, cu profesorul Charles Monnard⁴⁹, pe care îl frecventează de două ori pe săptămână, marțea și joia⁵⁰. Nu a devenit filolog în urma acestui unic semestru și nici nu a pretins vreodată că ar fi. I-a format, însă, spiritual critic, pe care și l-a exersat apoi toată viața. Nu gusta orice fel de literatură și jurnalul său conține observații critice despre diverși autori. În 2 mai 1883, de exemplu, copiii fratelui său Leopold, Wilhelm și Ferdinand, îi recită câteva poezii de Ferdinand Freiligrath⁵¹. Poeziile naționaliste ale lui Freiligrath au rămas, deși autorul lor murise în 1876, pe gustul multor germani în acea epocă, dominată la rândul ei de naționalism. Regele Carol I le găsește, însă, „penibile, pe jumătate blazate și complet lipsite de gust”⁵².

Parcă să-i fi fost mai pe plac literatura franceză. A citit măcar o parte din povestirile și romanele scrise de Hortense Cornu, care îl cunoștea încă de copil și care a jucat un anumit rol, ca apropiată a împăratului Napoleon al III-lea al Franței, în alegerea lui Carol I ca principe al României. Va fi citit și romanele lui Pierre Loti, măcar pe acelea traduse în germană de regina Elisabeta. Își nota despre acesta că „este unul dintre cei mai însemnați scriitori din Franța”⁵³.

Fără îndoială, cunoștea toate scrierile soției sale, regina Elisabeta (Carmen Sylva ca scriitoare), fie că e vorba de textele originale, fie de traduceri realizate de aceasta. De asemenea, cărțile scrise de Mite Kremnitz, din moment ce regele a ales-o drept colaboratoare în vederea redactării memoriilor sale. Probabil că a citit și versurile lui Vasile Alecsandri, măcar pe cele traduse în germană de regină. Poetul era un frecvent participant la salonul literar al reginei, iar pentru rege era, după cum notează în jurnal, un neobosit partener de ... biliard.

Cititorul bine temperat

Privind retrospectiv, putem observa constante, dar și întreruperi în comportamentul de cititor al regelui Carol I. Partea cea mai durabilă constă în interesul său neîntrerupt pentru artă și literatură. Din tinerețea timpurie și până la sfârșitul vieții, regele a căutat să se înconjoare de albume de artă, de studii de istorie a artei,

de opere literare. A început să le citească sfătuit de educatorii săi și urmând exemplul tatălui. Pentru membrii caselor domnitoare europene, pentru aristocrație, în general, cunoștințele în domeniul artei și literaturii însemnau ceva mai mult decât niște abilități exersate prin saloanele mondene. Erau însușirile unei persoane instruite, care atrăgeau respect și contribuiau la creșterea prestigiului. Aveau, așadar, o funcție socială. În cazul lui Carol I acesteia i se adaugă și pasiunea pentru domeniile amintite. O pasiune temperată, însă, de spirit critic.

Șchimbările în lecturile lui Carol I corespund marilor etape din viața sa. În prima tinerețe, sub influența familiei, mai ales a tatălui, care urmărea să-l pregătească pentru cariera de ofițer, este educat în acest spirit. Lecturile lui merg predilect în direcția științelor exacte. Când dobândește libertatea de a decide singur, alege să studieze dreptul și istoria artei. Această alegere a făcut-o și în timpul singurului său semestru universitar, la Bonn, în 1862. După venirea în România, își adaptează lecturile la principala sa preocupare: guvernarea. Citește, așadar, multă istorie, nu doar a României, ci și universală, e preocupat de topografie, de afacerile europene, de memorialistică. Citește tot ce îi poate folosi la înțelegerea țării pe care o conduce, dar și a contextului internațional. Altfel spus, citește pentru a governa.

⁴⁹ Charles Monnard (1790–1865), istoric de origine elvețiană, a fost profesor de literatură și de limbi romanice la Universitatea din Bonn din 1847 până la moartea sa. G. Vapereau, *Dictionnaire universel des contemporaines*, Paris, Hachette, 1880, p. XLVI.

⁵⁰ ANR, Fond Regele Carol I. Personale, I/1, f. 159.

⁵¹ Ferdinand Freiligrath (1810-1876), poet german. De la sfârșitul anilor '40 și până în 1867 a trăit în exil, la Londra, din cauza orientării sale politice radicale, a colaborării cu Karl Marx și a aderării sale la Liga Comuniștilor. După întoarcerea în Germania a renunțat la atitudinea radicală și a scris poezii naționaliste. Karl A. Krüger, *Geschichte der deutschen Literatur in Einzelbilder und Umrissen*, ed. a III-a, Leipzig, Verlag von Gustav Engel, f. a., p. 252-253.

⁵² Carol I al României, *Jurnal*, I, p. 223.

⁵³ *Ibidem*, p. 520-521.